

Ватковська М.Г.

УДК 37.013.73

КЛЮЧОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІЙ РЕСУРС РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Загальна постановка проблеми. Сучасний рівень розвитку економіки, розбудова громадянського суспільства передбачають іншу якість освіти, яка забезпечує підготовку людини до життя у соціумі, побудованому на знаннях. Освіта у інформаційному суспільстві має орієнтувати освітні потреби особистості, які забезпечують її повну самореалізацію та адаптацію до життя. Відбувається орієнтація особистості на освіту як на засіб досягнення будь-яких значимих для неї цілей і на її самоцінність, що саме і дає можливість особистості використовувати освіту як засіб розширення і реалізації життєвого потенціалу.

Компетентності, тобто коло питань, у яких людина добре обізнана, має знання та досвід, стали широко використовуватись у методиках навчання окремими предметами. В останні роки поняття «компетентність» вийшло на загальнодидактичний і методологічний рівень. Це пов'язано з його системно-практичними функціями й інтеграційною метапредметною роллю в загальній освіті. Необхідність формування школою ключових компетентностей відзначена в концептуальній модернізації вітчизняної освіти, адже компетентна в певній сфері людина має відповідні знання та здібності, що дозволяють їй обґрунтовано судити про цю сферу й ефективно діяти в ній

Людина виступає як активний суб'єкт, що творить свій світ і обставини свого життя. Особистість не просто існує у певних ситуаціях, не просто реагує на них, вона надає обставинам власного змісту і таким чином конструює свій життєвий простір [6, с. 158-159]. Безумовно, великий вплив на суб'єктивні стратегії актуальної самореалізації має життєвий досвід людини, її вікові, особистісні і професійні особливості.

Внутрішній світ людини має власну структуру [4]. Доцільно виділити сім основних параметрів, що утворюють систему особистісних змістів у картині світу суб'єкту: спрямованість, змістовне структурування, емоційно-ціннісний, когнітивний, конативний, комунікативний і екзистенціальний компоненти.

Картина світу пронизує всю структуру самореалізації особистості, впливаючи на її специфіку. Поряд із цим інтегральні особистісні компетенції: смисложиттєві й ціннісні орієнтації, мотиваційна сфера – обумовлюють акумульовані актуальні суб'єктивні стратегії самореалізації і у підсумку – стратегії самореалізації особистості. Предмет же дослідження самореалізації особистості полягає у виборі самою людиною тих або інших способів взаємодії з навколишнім світом, які найбільшою мірою забезпечують розкриття власних потенціалів.

Якщо говорити про самореалізацію особистості в основних сферах життєдіяльності, на мій погляд, доцільно використовувати поняття «стратегія самореалізації», підкреслюючи в такий спосіб більшою мірою свідомий характер процесу самореалізації. За допомогою ініціювання механізмів самореалізації відбуваються формування, коректування й трансформування стратегії.

У стратегії самореалізації представлений взаємозв'язок стратегій далекої і близької перспективи. У випадку адекватної інтегральної стратегії самореалізації це стратегія далекої перспективи. В іншому випадку превалює стратегія близької перспективи, переважає орієнтація (установка) на сильну ситуацію (по В.Мишелю), тобто ситуація сприймається як більш сильна стосовно людини, його ресурсів. Виникає фрустрація, внутрішній конфлікт, відхід від вирішення життєвих завдань [17].

Самореалізація включає реалізацію суб'єктом потреб, задумів і планів, спрямованих на подальший розвиток себе й навколишньої дійсності. Розбудовуючи й реалізуючи себе, людина керується певними особистісними конструктами. Значний вплив на характер і успішність самореалізації має попередній життєвий досвід. Людина у значній мірі сама визначає свій життєвий шлях, сутність, особливості і форми своєї самореалізації [8].

У ситуації істотних змін у стратегічному цілепокладанні, які передбачають варіативність, особистісну спрямованість, природовідповідність та інноваційність освітнього простору змінюються самі механізми його формування. Тому доцільно визначити в якості компоненту освітнього простору так звані ключові компетентності, які по суті є комплексними ресурсами, які надаються сферою освіти особистості, суспільству, народу і державі в цілому [30].

До ключових компетентностей доцільно віднести особистісні ресурси в аспекті онтогенезу (індивідуального розвитку людини), соціальні ресурси у соціокультурному аспекті та національно-державні ресурси в економічному, етнокультурному і соціально-політичному аспектах, тому що саме вони включають не тільки когнітивну і операціонально-технологічну складові, але й мотиваційну, етичну, соціальну і поведінкову. Компетентності включають результати навчання (знання і уміння), систему ціннісних орієнтацій, звички та ін., формуються в комплексному освітньому процесі, і не тільки у навчальних закладах, але й під впливом родини, друзів, роботи, політики, релігії, культури.

Ключові компетентності як ресурси розвитку особистості надпредметні та міждисциплінарні. Вони застосовуються в різних ситуаціях, у навчанні, на роботі, у родині, у інших сферах життєдіяльності людини. Вони багатомірні, тобто включають різні розумові процеси і інтелектуальні вміння (аналітичні, критичні, комунікативні й ін.), а також здоровий глузд. Ключові компетентності як ресурси означають різнобічний розвиток абстрактного мислення та саморефлексії, здатність до визначення своєї власної позиції; самооцінки; критичного мислення та ін. Саме компетентності, на думку багатьох вчених, є тими індикаторами, що дозволяють визначити готовність особистості до життя, її подальшого розвитку і до активної участі у житті суспільства. Орієнтуючись на сучасний ринок праці, освіта до пріоритетів сьогодення відносить уміння оперувати такими технологіями та знаннями, що задовольняють потреби

інформаційного суспільства, підготують людину до нових ролей у цьому суспільстві. Тому важливим нині є не тільки вміння оперувати власними знаннями, а й бути готовим змінюватись та пристосовуватись до нових потреб ринку праці, оперувати й управляти інформацією, активно діяти, швидко приймати рішення, навчатись упродовж життя [23, с. 51].

Такий підхід дає підстави зробити висновок про те, що ключові (найвагоміші та найбільш інтегровані) компетентності сприяють досягненню успіхів у житті; сприяють підвищенню якості суспільних інститутів; відповідають багатоманітним сферам життя.

На мою думку, створення умов для набуття необхідних компетентностей протягом всього життя сприятиме: продуктивності та конкурентності людини на ринку праці; скороченню безробіття завдяки розвитковій гнучкої (адаптивної) та кваліфікованої робочої сили; розвитковій середовища для інноваційних перетворень у умовах глобальної конкуренції.

В цьому контексті треба розглядати особисті досягнення людини в освітній діяльності. Інтерес до освітніх досягнень зосереджується навколо таких паралелей: що знає людина – як багато вона уміє зробити, як співвідносяться її здібності з освітніми цілями (ефективність освітніх систем) та наскільки результати освітньої діяльності відповідають вхідним ресурсам (результативність освітніх систем). Ці співвідношення важливі не тільки для визначення, чого навчати, а й для вибору ефективних шляхів та форм освітньої діяльності.

Існує визначення поняття компетентності (competency) як здатності успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання. Кожна компетентність побудована на поєднанні взаємовідповідних пізнавальних ставлень і практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і вмінь, всього того, що можна мобілізувати для активної дії.

Компетентність проявляється в діяльності особистості в різних контекстах. При цьому відповідальними за набуття особистістю необхідних компетентностей є не тільки певні освітні установи; на їх формування впливають сім'я, робота, масмедії, релігійні та культурні організації тощо.

Ключові компетентності будуть корисними ресурсами для розроблення стратегії освітянських, соціальних та економічних секторів. Саме їх формування дасть змогу визначити, як впливає, або перешкоджає, брак тих чи інших компетентностей на розвиток ринку праці, соціальні процеси в країні. Моніторинг наявних рівнів компетентностей слугуватиме важливим показником ефективності впливу освітньої простору на розвиток особистості та її самореалізацію [11, с.25].

Важливо підкреслити, що науковцями визначено три категорії ключових компетентностей як концептуальної бази для самореалізації особистості. Це автономна діяльність; інтерактивне використання засобів; вміння функціонувати в соціально гетерогенних групах. Автономна діяльність передбачає дві основних ідей: розвиток особистості та її автономність стосовно вибору та дії в заданому контексті. Ключові компетентності, що належать до цієї сфери:

- здатність захищати і дбати про відповідальність, права, інтереси та потреби інших, що передбачає вміння робити вибір з позицій громадянина, члена сім'ї, робітника, споживача тощо;
- здатність складати і здійснювати плани й особисті проекти дозволяє визначати та обґрунтовувати цілі, що є сенсом життя та співвідносяться з власними цінностями;
- здатність діяти в широкому контексті означає, що особа усвідомлює, як функціонують різні системи (контексти), власну позицію в них, можливі наслідки їх дії та врахування багатьох чинників у своїх діях.

Інтерактивне використання засобів передбачає розуміння низки засобів, що дають змогу особистості ефективно і гармонійно взаємодіяти з навколишнім світом; інтерактивно застосовувати мову, символіку й тексти для досягнення цілей, розвитку власних можливостей; розуміти світ та брати участь у діалогах, а також ефективно взаємодіяти з оточенням. Важливим для становлення самореалізованої особистості є ефективне використання інформації і знань, їх сприйняття та застосування, використання їх як основи для формування власних можливих варіантів дії, позицій, прийняття рішень та активних дій [7].

Вміння функціонувати в соціально - гетерогенних групах передбачає здатність жити та взаємодіяти з іншими, разом домагатися спільних цілей; розв'язувати конфлікти дає змогу людині сприймати конфлікти як один з аспектів людських взаємин і наближати себе до їх конструктивного додання.

Таким чином основною функцією освітнього простору є формування ключових компетентностей, які мають бути сприятливими для всіх членів суспільства, тобто відповідними всім незалежно від статі, класу, раси, культури, сімейного стану та мови. Окрім того, ключові компетентності мають бути узгодженими не тільки з етнічними, економічними та культурними цінностями і конвенціями відповідного суспільства, а і відповідати пріоритетам та цілям освіти і носити особистісно орієнтований характер.

Узагальнюючи вище зазначене, можна зробити висновок, що основними ключові компетентності виступають такими ресурсами освітнього простору:

- ресурс когнітивний, культурно-інформаційний - це компетентність у сфері самостійної пізнавальної діяльності, яка заснована на засвоєнні способів отримання знань із різних джерел інформації;
- ресурс соціально-політичний - це компетентність у сфері суспільно – громадської діяльності (виконання ролей громадянина, виборця, споживача);
- ресурс економічний - це компетентність у сфері соціально-трудової діяльності (у тому числі вміння аналізувати ситуацію на ринку праці, оцінювати власні професійні можливості);
- ресурс репродуктивний – це компетентність у побутовій сфері (включає аспекти власного здоров'я, сімейного побуту та ін.);

– ресурс духовно-етичний і естетичний – це компетентність у сфері культурної діяльності, (включаючи вибір шляхів і способів використання вільного часу, що культурно й духовно збагачують особистість).

Компетентності як ресурси освітнього простору є дуже важливими для життєдіяльності особистості, оскільки громадянське суспільство є об'єднанням людей, що визнають один одного співробітниками у справі організації та упорядкування свого життя і тому небезпечних сторін свого буття.

Таким чином, завдання сучасної системи освіти полягає в тому, щоб виступити ресурсом стосовно самореалізації особистості, її успішного існування у суспільстві і державі. Для того, щоб це відбулося і освіту можна було б розглядати як гармонічний ресурс розвитку особистості необхідно розглядати освітню сферу як комплекс ресурсів становлення: особистості для розвитку особистості; особистості для розвитку суспільства; особистості для розвитку держави [27].

Разом з тим, як підкреслює О.Г.Асмолов очевидно, що ресурсом для розвитку сучасної особистості освіта може стати лише у випадку коли об'єднуються такі позиції:

- система освіти є варіативною, диференційованою, диверсифікованою, і завдяки цьому, гармонічно поєднуються класичні, реальні і соціальні цілі, що і реалізують універсальний і прагматичний зміст;
- система освіти затребувана конкретною особистістю суб'єктивно, не на рівні цінності або навіть мотиву, а на рівні потреби в розвитку, забезпеченні майбутнього життя і шляхів для самореалізації особистості [7].

На мій погляд, система освіти повинна не тільки готувати до життя і діяльності в певній професійній сфері, але й закладати основи життєвих програм. Кожна людина в процесі освіти повинна бути підготовлена до того, щоб здійснити своє життя, притому за високим людським виміром, прокласти свій особистий життєвий шлях, виконати своє людське призначення.

Джерела та література:

1. Бодалев А. А. Психология личности / А. А. Бодалев. – М. : Изд-во МГУ, 1988. – 188 с.
2. Бурдые П. Воспроизводство: элементы теории системы образования / П. Бурдые, Ж.-К. Пассрон; [пер. с фр. Н. А. Шматко]. – М. : Просвещение, 2007. – 267 с.
3. Валицкая А. П. Философские основания современной парадигмы образования / А. П. Валицкая // Педагогика. – 1997. – № 3. – С. 15-19.
4. Василькова В. В. Порядок и хаос в развитии социальных систем: Синергетика и теория социальной самоорганизации / В. В. Василькова. – СПб. : Лань, 1999. – 478 с.
5. Ватковська М. Г. Освітній контекст самореалізації особистості / М. Г. Ватковська // Практична філософія. – 2009. – № 3 (33). – С. 69-72.
6. Ватковська М. Г. Вплив системи освіти на розвиток особистості / М. Г. Ватковська // Харківський університет повітряних сил : наукові записки. Серія: Соціальна філософія, психологія. – Харків : ХУПС, 2009. – Вип. 1 (32). – С. 135-140.
7. Гегель Г. В. Философская пропедевтика / Г. В. Гегель // Работы разных лет : в 2 т. / Г. В. Гегель; [пер. с нем.]. – М. : Мысль, 1971. – Т. 2. – 730 с.
8. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века / Б. С. Гершунский. – М. : Совершенство, 1998. – 608 с.
9. Гершунский Б. С. Концепция самореализации личности в системе обоснования ценностей и целей образования / Б. С. Гершунский // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 3-7.
10. Гессен С. И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию / С. И. Гессен. – М. : Школа-Пресс, 1995. – 448 с.
11. Гоноцкая Н. В. Самопонимание личности как субъекта коммуникации : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / Н. В. Гоноцкая. – М., 2006. – 178 с.
12. Гусинский Э. Н. Введение в философию образования / Э. Н. Гусинский, Ю. И. Турчанинова. – М. : Логос, 2000. – 224 с.
13. Долженко О. Социокультурные предпосылки становления новой парадигмы высшего образования / О. Долженко // Alma mater. – 2000. – № 10. – С. 24-28
14. Зинченко В. П. Кризис образования в контексте глобальных проблем / В. П. Зинченко // Философия образования для XXI века : сб. ст. / под ред.: Н. Н. Пахомова, Ю. Б. Тупталова. – М. : Совершенство, 1998. – С. 87-108.
15. Кавалеров А. А. Цінність у соціокультурній трансформації / А. А. Кавалеров. – Одеса : Астропринт, 2001. – 224 с.
16. Каптерев П. Ф. Дидактические очерки. Теория образования / П. Ф. Каптерев // Избранные педагогические сочинения / П. Ф. Каптерев. – М. : Педагогика, 1982. – 704 с.
17. Киричук О. Розвиток і самореалізація особистості в умовах освітнього закладу / О. Киричук // Рідна школа. – 2002. – № 5. – С. 28-30.
18. Клепко С. Ф. Интегративна освіта і поліморфізм знання / С. Ф. Клепко // Интегративна освіта і поліморфізм знання / Ін-т пед. АПН України; Харківський держ. ун-т. – К., 1998. – 358 с.
19. Колесникова И. А. Педагогические цивилизации и их парадигмы / И. А. Колесникова // Педагогика. – 1995. – № 6. – С. 84-89.

20. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи / Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина та ін.; заг. ред. О. В. Овчарук; МОНУ. – К. : К.І.С, 2004. – 112 с. – (Бібліотека з освітньої політики).
21. Коростылёва Л. А. Уровни самореализации личности / Л. А. Коростылёва // Психологические проблемы самореализации личности. – СПб. : С.-Петербург. гос. ун-т, 2000. – Вып. 4. – С. 21-46.
22. Коростылёва Л. А. Особенности стратегий самореализации и стили человека / Л. А. Коростылёва // Психологические проблемы самореализации личности. – СПб. : С.-Петербург. гос. ун-т, 2000. – Вып. 4. – С. 47-61.
23. Князева Е. Н. Законы эволюции и самоорганизация сложных систем / Е. Н. Князева, П. П. Курдюмов. – М. : Наука, 1994. – 394 с.
24. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні : інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2005. – 448 с.
25. Култаева М. Футурологічні розвідки сучасної філософії освіти: теоретичні побудови та проблеми їх здійснення / М. Култаева // Філософська думка. – 2002. – № 4. – С. 74-89 ; 2002. – № 5. – С. 59-74.
26. Милтс А. А. Гармония и дисгармония личности: Философско-этический очерк / А. А. Милтс. – 2-е изд. – М. : Политиздат, 1990. – 222 с.

Горбань А.В.

УДК 130.2:316

ИДЕЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ НЕСТАНДАРТНОГО ВЫБОРА XXI ВЕКА

Контуры современной концепции гражданского общества определяются как социально-философскими теориями, так и идейно-политическими доктринами [1, с. 5-9].

Современное состояние и развитие социального мира начала XXI века определяется характером взаимодействия между «системным» и «жизненным» началами. Если в традиционном обществе преобладает устойчивое, равновесное состояние этих двух начал, а их взаимодействие опосредуется при помощи семейно-родственных и общинных связей, которые оказывают на них стабилизирующее воздействие, то в современном обществе взаимодействие жизненного мира и системы коренным образом изменяется.

В процессе эволюции общества происходит не только дифференциация жизненного мира, в ходе которой возрастает его рационализация, но и дифференциация системы. Для того чтобы укоренить системные механизмы в жизненном мире, необходима их новая институализация, требующая эволюции морали и права.

В современном обществе традиционная культура и общинные отношения уже не могут играть роль сдерживающего фактора по отношению к противоречиям между системным и жизненным мирами. Одной из наиболее общепринятых характеристик современного общества является его восприятие исключительного в качестве рационального. Э. Гидденс выделяет институты модерна как институты исторического периода: капитализм, индустриализм, всеподнадзорность, нация-государство и военная сила [2, с. 41]. При таком подходе современное общество предстает в качестве «неотрадиционного» социального порядка, отличительными особенностями которого становятся рациональность, инновации и динамизм.

Дифференциация и развитие экономической и научно-технической сфер системного мира обостряют его противоречие с жизненным миром, который вытесняется на периферийную сферу. Происходит его своеобразная «колонизация». Чрезмерная рационализация жизненного мира, приводит к росту отчуждения и самоотчуждения людей. Как отмечает Ю. Хабермас, «разъединение системы и жизненного мира отражается внутри современных жизненных миров, прежде всего как овеществление: общественная система окончательно разрывает горизонт жизненного мира, высвобождая его от предположения коммуникативной практики...» [3, с. 258]. Отмеченная ситуация актуализирует потребность в появлении более эффективных опосредующих механизмов, регулирующих взаимоотношения системы и жизненного мира в современном обществе.

Формальная рациональность индустриального общества разрушает естественно сложившиеся социальные и культурные «защитные» механизмы жизненного мира. Она проникает в сферу межличностных отношений и повседневных действий. Следствием этого является рост напряженности и конфликтов в современном обществе, которые из области экономики и политики перемещаются в область культуры, затрагивая жизненные ценности и ориентации людей.

Определенной реакцией на это становится появление разнообразных социальных движений и ассоциаций, которые пытаются предотвратить или смягчить системную колонизацию жизненного мира. Ю. Хабермас называет такие ассоциации и движения автономными и описывает механизм их возникновения следующим образом: «Автономными я называю такие объединения общественности, которые не производятся и не содержатся политической системой ради получения легитимации. Спонтанно возникающие из микрообластей повседневной практики центры сгущения коммуникации могут развиваться в автономные объединения общественности и стабилизироваться как самостоятельные формы intersубъективности лишь в той мере, в какой потенциал жизненного мира используется ими для самоорганизации ...» [4, с. 422-423].